

AFGEMAT ALS EEN
EENDAGSVLIEG BIJ AVOND

»PRIVÉ-DOMEIN«

NR. 228

FRIEDRICH NIETZSCHE
AFGEMAT ALS EEN
EENDAGSVLIEG BIJ AVOND

EEN SELECTIE UIT DE BRIEVEN

1858-1879

GESELECTEERD, VERTAALD EN TOEGELICHT

DOOR HANS DRIESSEN

UITGEVERIJ DE ARBEIDERSPERS • AMSTERDAM • ANTWERPEN

De vertaler ontving voor deze vertaling een werkbeurs van de
Stichting Fonds voor de Letteren.

Copyright Nederlandse vertaling en keuze © 1998
Hans Driessen/BV Uitgeverij De Arbeiderspers

Omslagillustratie: Friedrich Nietzsche ca. 1875
(Archiv für Kunst und Geschichte, Berlijn)

ISBN 90 295 3512 1 / NUGI 321

INHOUD

De brieven 1858-1879 7

Verantwoording 201

Nietzsches belangrijkste correspondenten
uit de periode tot 1879 203

Tijdtafel 212

Register van personen 226

DE BRIEVEN

1858-1879

De eerste brief uit deze verzameling is verstuurd uit Pforta, een gerenommeerd gymnasium met een strenge, bijna militaire discipline, waar Nietzsche als intern leerling verblijft. De nadruk ligt op de klassieke vakken, en de pupillen worden in het bijzonder voorbereid op een studie in de theologie, filologie of rechten.

Opgegroeid als kind tussen vijf vrome vrouwen (moeder, grootmoeder, twee ongehuwd gebleven tantes en zijn zuster, Elisabeth), als zoon van een plattelandsdominee (die aan hersenverweking sterft als Nietzsche nog geen vijf is) mag het geen wonder beten dat er niets anders van de jonge Nietzsche wordt verwacht dan dat hij op zijn beurt ook dominee wordt. En ten aanzien van zo'n brave jongen als Nietzsche is, lijkt die verwachting beslist gerechtvaardigd.

I. Aan zijn moeder Franziska Nietzsche, Naumburg

Pforta, 6 oktober 1858

Lieve moeder! Meteen al vandaag, op de eerste dag van mijn leven hier in Pforta, wil ik u schrijven en ik zou u ook een heleboel willen vertellen, wat ik echter, omdat mij de tijd ontbreekt, voor zondag in Almrich opspaar. Tot dusverre gaat het heel goed met mij, maar wat betekent 'heel goed' in een vreemd oord?! Ik heb al kennisgemaakt met heel wat lotgenoten, zoals Braune, Thränhart, Neidhardt. Zeker, ik zal me hier mettertijd wel thuis voelen, maar het zal ongetwijfeld een hele tijd duren. –

Ik heb mijn kast inmiddels ingeruimd, maar ik miste nogal wat in mijn koffer, zoals een inktpot, kroontjespennen, zeep en nog een paar kleinigheden. Stuur mij deze dingen maar na, en ook een zak cacao. Verder een boek: Voigt, *Geographie*.¹ Als het niet tussen mijn boeken staat, bestel het dan zo gauw mogelijk bij Domrich² en stuur het voor mij op. Ik heb hier al een paar boeken moeten kopen, evenals een glas en een kopje. Heb je de geldzaken al met professor Buddensieg³ afgehandeld, want hij moet

het toch allemaal betalen? Wat zegt Lisbeth ervan?! Kan ze mij niet eens schrijven; ze heeft immers meer tijd dan ik? Jullie zijn natuurlijk druk bezig met de verhuizing, en zullen wel niet veel aan me kunnen denken. Enfin, als jullie en ik ingeburgerd zijn, zullen we elkaar wel vaker zien. Mijn broek heb ik bij kleermaker Steinkopf opgehaald maar ik wacht met smart op vest en colbert. Steinkopf heeft me ook de maat genomen voor een gymnastiek-tenuë, dat gauw moet worden afgeleverd.—Veel groeten aan Lisbeth, Tante Rosalie, Rieckchen en Lina en aan Wilhelm en Gustav⁴ en aan allen die zich mij nog kunnen herinneren. Een andere keer meer.

Uw Fr. W. Nietzsche. *Alumnus portensis*⁵ etc.

[1. Voigt, Friedrich: aardrijks- en geschiedkundig publicist; het genoemde boek is *Leitfaden beim geographischen Unterricht*. 2. Domrich, Julius: boekhandelaar te Naumburg. 3. Buddensieg, Robert (1817-1861): leraar in Pforta en mentor van N. 4. Wilhelm Pinder (1844-1928) en Gustav Krug (1843-1902) zijn jeugdvrienden van Nietzsche. 5. *Alumnus portensis*: leerling van Pforta.]

2. Aan Wilhelm Pinder, Naumburg

<Pforta, medio februari 1859>

Beste Wilhelm! Ik ben heel blij dat we afgelopen zondag zo veel van elkaar konden genieten en dank je dat je zo ver met me opgelopen bent. Het is je hopelijk toch wel goed gekomen?—Ik stuur je vandaag het meiliëd, zoals ik je beloofd heb. Ik heb het heus helemaal vanuit het gevoel van de naderende lente geschreven. Toen ik 's middags een stuk ging wandelen en de zon zo mild scheen, kreeg ik zo'n lentegevoel dat ik gewoonweg gedwongen werd dit lied te schrijven. Het kan je in elk geval tot bewijs strekken dat de verandering die zich aan mij heeft voltrokken, mijn plezier in poëtische probeersels ongemoeid heeft gelaten. Wil je mij bij de eerstkomende gelegenheid niet een van jouw nieuwe gedichten toesturen? We moeten ze in onze brieven zo *nauwkeurig mogelijk* recenseren en al naargelang de verdienste lof of blaam erover uitspreken. Ik zou dit heel leuk vinden.—Ik

heb ook nog een ander idee. Als ik even niets anders te doen heb, schrijf ik in het Latijn iets op wat ik toevallig gehoord of gelezen heb, en ik probeer daarbij (volgens de richtlijn van Kater Murr¹) ook in het Latijn te denken. Dat is makkelijker dan je denkt. Nu vaarwel beste Wilhelm. *Semper nostra manet amicitia!*²

Je Fritz

(De volgende keer meer. Veel groeten. Schrijf me gauw!)

Ik stuur je hierbij een soort vervolg van mijn biografie. Er zullen nog meer bladzijden volgen. Bewaar ze alsjeblieft goed!

I

Het was op een dinsdagmorgen dat ik door de poorten van de stad Naumburg reed. De ochtendschemering lag nog rondom me over de akkers, en aan de horizon kondigden slechts enkele matbelichte wolken de naderende dag aan. Ook in mij heerste nog zo'n schemering: er was in mijn hart nog geen echte zonnevreugde opgekomen. De verschrikkingen van de bange nacht belaagden me, en de toekomst lag vol vermoedens vóór me, in grauwe sluiers gehuld. Ik zou me voor het eerst lange, lange tijd van mijn ouderlijk huis losmaken. Onbekende gevaren ging ik tegemoet; het afscheid had me bang gemaakt en in gedachten sidderde ik voor mijn toekomst. Bovendien bezwaarde mij enorm het ophanden zijnde examen, dat ik me in schrikwekkende beelden had voorgesteld, de gedachte me voortaan nooit meer aan mijn eigen gedachten te kunnen overgeven, maar steeds door schoolgenoten afgehouden te worden van mijn favoriete bezigheden. Ook en vooral de gedachte dat ik mijn beste vrienden zou moeten verlaten, dat ik mijn vertrouwde omgeving moest verruilen voor een nieuwe, onbekende, starre wereld, beklemdde mijn hart en met de minuut groeide mijn schrik, en toen ik Pforta zag opdoemen, meende ik er meer een gevangenis dan een alma mater in te herkennen. Ik reed door de poort. Mijn hart stroomde over van heilige gevoelens, ik werd in stil gebed tot God opgeheven en een diepe rust kwam over mijn gemoed. Ja Heer, wil mijn binnenkomen zegenen en mij lijfelijk en geestelijk behoeden, ook in deze broedplaats van de Heilige Geest. Wil mij Uw engel zenden, dat

hij me in triomf door de aanvechtingen leidt die ik tegemoet ga, en laat mij dit oord tot ware zegen strekken, voor eeuwige tijden. Leen mij Uw hand Heer!

Amen. —

[1. *Kater Murr*: verwijzing naar het sprookje van E. T. A. Hoffmann (1776-1822), *Lebensansichten des Katers Murr*. 2. *Semper...*: onze vriendschap zal eeuwig standhouden.]

3. *Aan zijn zuster Elisabeth Nietzsche, Dresden*

Gorenzen, 7 juli '62¹

Lieve Lisbeth! Voor het eerst sinds lange, lange tijd beleef ik je verjaardag niet samen met jou; dat doet jou en mij verdriet, dat weet ik, lieve Lisbeth, veel verdriet! In onze geest echter moeten we veel aan elkaar denken en elkaar wederzijds voor de geest halen; hiervoor heb je overigens de mislukte foto niet nodig, die ik dan ook het liefst helemaal niet mee had gestuurd. Mijn belangrijkste cadeau, lieve Lisbeth, krijg je pas later, wat je me gezien de korthed van de nu alweer voorbij vakantie moet vergeven —, en je krijgt het in het geheim, want ik zou me schamen mijn producten aan de ogen van zoveel verfijnde en artistiek onderlegde verjaardagsgasten blootgesteld te weten.

Met mij gaat het trouwens, net als met jou mag ik hopen, buitengewoon goed. Ik heb de eerste drie dagen van mijn vakantie in Naumburg doorgebracht, ben in het circus Hinné geweest, ben dan vrijdag naar Gorenzen doorgereisd en heb daar heel prettige dagen gehad. Gisteren ben ik naar een feest op slot Rammelsburg geweest. In de slotzaal werd een concert gegeven; de freule zong heel aardig, een gouvernante piepte heel jammerlijk door de genade-aria heen; over het geheel genomen echt dilettantisch. Het werd half zeven; er stonden zwarte wolken aan de hemel. In een fabrieksgebouw waarin we toevlucht hadden gezocht, werden we verrast door een geweldig onweer, met bliksem, onweer en bakken regen; toen dit voorbij was gingen we (mama en ik) weer op weg en baggerden door een vreselijke modder en verveelden ons, totdat we plotseling door een nieuw onweer werden overvallen en arm in arm, door de felste bliksem belicht, door en door nat

werden. We zagen er echt belachelijk uit; de hele geschiedenis was trouwens niet van alle levensgevaar gespeend, hetgeen me toch weer goede zin gaf. Mama zal je de rest wel vertellen.

Het schiet me ineens te binnen dat ik je nog helemaal niet gefeliciteerd heb. Wat ik jou toewens, dat wens jij mij ook toe; dus waarom met woorden omkleden wat wij beiden voelen? Mijn enige wens, behalve de genoemde, is dat al je wensen ook in vervulling mogen gaan, tenminste als ze werkelijk je lichamenlijk en geestelijk heil dienen.

Ik zal je tijdens deze vakantie nog wel een keer schrijven.

Voor nu Adieu, lieve Lisbeth!

Je Fritz Nietzsche

[1. In Gorenzen bracht Nietzsche met zijn moeder de zomervakantie door.]

Nietzsche heeft in 1864 met glans het eindexamen gehaald in Pforta. Zoals te verwachten viel, gaat hij theologie studeren, zij het dat hij vanaf het begin deze studie combineert met die van de filologie en de filosofie. De keuze van de universiteit, namelijk het verre, en niet te vergeten katholieke Bonn, ligt vanuit het oogpunt van de familie in Naumburg minder voor de hand; ze kan erop duiden dat voor Nietzsche de afstand die erdoor geschapen werd welkom was.

4. Aan Franziska en Elisabeth Nietzsche, Naumburg

<Bonn, 24 en 25 oktober 1864> maandagochtend

Lieve mama, lieve Lisbeth, laat ik me eerst met een allerhoffelijkste buiging naar alle kanten aan jullie voorstellen als lid van het Duits studentencorps 'Franconia'.

Nu, ik zie jullie al op een uiterst bedenkelijke manier het hoofd schudden en van verbazing een kreet slaken. Er is ook inderdaad veel verbazingwekkends aan deze stap, en dus kan ik het jullie niet kwalijk nemen. Zo traden bijv. op vrijwel hetzelfde moment maar liefst zeven Pfortanen tot 'Franconia' toe: en dat zijn op twee na alle Pfortanen die in Bonn studeren, van wie er al een paar in het vierde semester zijn. Ik noem er een paar die jullie

kennen: Deussen, Stöckert, Haushalter, Töpelmann, Stedefeld, Schleussner, Michael¹ en mijzelf.

Natuurlijk heb ik rijkelijk nagedacht over deze stap, en hem gezien mijn aard vrijwel noodzakelijk geacht. We zijn voor het merendeel filologen, en behalve dat, stuk voor stuk muziekliefhebbers. Over het geheel genomen heerst er een zeer interessante toon in het corps, de ouwe jongens zijn zeer bij me in de smaak gevallen.

Ik heb tevoren ook nog *Marchia* nader leren kennen en enkele leden ervan voor de nauwere omgang uitgekozen. Ook de *Germanen* heb ik bezichtigd, zodat ik gerechtigd was ze met elkaar te vergelijken, waarbij mijn keuze op 'Franconia' viel.

Ik heb tot nog toe van alle kanten veel prettigs en goeds ondervonden. Onlangs ben ik op bezoek geweest bij dirigent Brambach² en heb me laten opnemen in de stedelijke zangvereniging. Met enkele ingezetenen van de Mark Brandenburg heb ik een uitstapje gemaakt naar Rolandseck;³ het is een prachtige omgeving en we hebben er een paar heel mooie dagen doorgebracht. Gisteren gingen de Franconianen naar Plittersdorf, het was daar kermis en er werd flink gedanst en bij een boer most gedronken; 's avonds ging ik met een Franconiaan die ik bijzonder graag mag langs de Rijn weer naar Bonn terug; op de bergen brandden wijn-oogstvuren. Jullie hebben geen idee hoe mooi alles is.

[...]

Vandaag ga ik ook nog naar de godsakker om de graven te zien van Schumann, Schlegel en Arndt.⁴ In de namiddag rijd ik met mijn hospites naar een dorp in de buurt waar het kermis is. Het zijn heel nette en prettige mensen en ik kan in alle opzichten tevreden zijn over de manier waarop ze zich over mij ontfermen. Ik woon heel plezierig, eet heel goed en word netjes en stipt bediend en ik breng 's avonds een genoeglijk uurtje met hen door.—

Ik kom net terug van het prachtige kerkhof en heb een krans gelegd op het graf van Schumann. Mijn hospita en haar nicht juffrouw Marie (want hier langs de Rijn heet alles Marie) hebben me hierbij vergezeld.

Wel, Lisbeth, voor jou nog de speciale vermelding dat onze kleuren *wit, rood en goud* zijn, onze mutsen rood met een gouden rand. Nu wil ik je nog even een paar oude bekenden, thans Franconianen, voorstellen: Max Rötger ('Truffelworst'), en Treitz-

schke,⁵ die zich tijdens het Leipziger turntoernooi als redenaar heeft onderscheiden, en Fritz Spielhagen, wiens 'In het twaalfde uur', dat in Bonn wordt opgevoerd, je nog vers in het geheugen zal liggen. Trouwens in elk opzicht staat 'Franconia' in hoog aanzien.

De colleges zijn nog niet begonnen. Een tijdje geleden heb ik van predikant Kletschke een boek cadeau gekregen getiteld 'De zondeloosheid van Jezus' van Ullmann,⁶ met daarbij een buitengewoon vriendelijke brief die hij ondertekent met 'Uw hartelijk toegenegen vriend'. Ik was heel blij met dit interessante boek. Ik vermoed dat hij bij jullie op bezoek is geweest.

Het koffiezetapparaat voorziet mij tegenwoordig elke morgen van heel lekkere koffie en ik ben de allerliefste schenkster van harte dankbaar.

Ik zie verlangend uit naar de kist⁷ en vooral naar brieven van jullie waaruit ik kan opmaken wat het effect van mijn interventie is. Doe de hartelijke groeten aan tante Rosalie en aan wie er verder nog in mij is geïnteresseerd. Het beste met jullie!

Fritz

[...]

Dinsdagavond. Ik heb de kist ontvangen en ben er heel blij mee, vooral over het mooie ondergoed en het mooie notenpapier. Gisteren hebben we een jolige middag gehad; ik heb heerlijk gedanst.

Ik eet altijd samen met Deussen op mijn kamer; we hebben niets te klagen. Ik zie er heel goed en monter uit en doe alles met mate. Ik ben ingeschreven voor theologie en filosofie. Dr. Wachsmuth⁸ is in Marburg tot hoogleraar benoemd.—Ik heb een mooie petroleumlamp.—

[1. Van deze zeven medescholieren zal alleen Paul Deussen (1845-1919) een rol spelen in N.'s verdere leven. 2. Brambach, Kaspar Joseph (1833-1902): dirigent en componist te Bonn. 3. Toeristische trekpleister in de omgeving van Bonn. 4. Arndt, Ernst Moritz (1769-1860): dichter en historicus. 5. Treitschke, moet zijn: Treitschke, Heinrich von (1834-1896): historicus. 6. Ullmann, Karl (1796-1865): theoloog, schrijver van *Ueber die*

Sündlosigkeit Jesu. 7. *Kist*: een in de correspondentie tussen Nietzsche en zijn moeder veel genoemd attribuut, waarin kleding, eetwaren, schrijfbenodigdheden enzovoorts vanuit Naumburg naar Pforta, en later ook naar Bonn en Leipzig getransporteerd werden. 8. Wachsmuth, Curt (1837-1905): klassiek filoloog.]

Tot schrik en ergernis van zijn moeder blijkt Nietzsche, zonder er veel woorden aan vuil te maken, de studie theologie vaarwel te hebben gezegd.

5. *Aan Franziska en Elisabeth Nietzsche, Naumburg*

<Bonn, 10 mei 1865> woensdag

[...]

Het leven gaat hier zo zijn gang. De colleges zijn heel interessant, het is bijzonder heet en de omgeving is prachtig. Mijn eetlust is uiterst gering. 's Nachts word ik geregeld gestoord door lawaai op straat. 's Middags eet ik alleen op mijn kamer. De koffie, die ik zelf zet, is meestal heel behoorlijk.

Mijn plan om na het zomersemester in Berlijn in militaire dienst te gaan heb ik helemaal laten varen. Niettemin blijf ik bij mijn besluit om Bonn na het zomersemester te verlaten¹ omdat ik toch niet langer dan een jaar in het corps kan en wil blijven. Tijd en geld verhinderen dat. Ik moet toegeven dat ik twijfel over de volgende universiteit. Afgezien van het niveau van de faculteit spelen hierbij twee overwegingen een rol. Ten eerste wil ik het Zuid-Duitse leven leren kennen of misschien zelfs in het buitenland studeren. Ten tweede wil ik een stad kiezen waar ik niet te veel bekenden heb door wie men meteen in bepaalde kringen terecht komt. Ik heb absoluut geen zin om Berlijn te bezoeken, nu ik daar niet in dienst wil gaan.

U ziet dat ik nog geen besluit heb genomen. Ik verzoek u echter hierover met niemand te praten. Ik hecht eraan in dezen een vrije keus te hebben. Wat het geld betreft ga ik ervan uit dat ik in steden waar ik niet door het verenigingsleven en vrienden word gedwongen een bepaalde mate van luxe in acht te nemen, weinig nodig heb om fatsoenlijk rond te komen. Ik bedoel dus dat dit

punt bij de keuze van een universiteit slechts een geringe rol mag spelen.

Ondanks alles ben ik heel blij dat ik met name het eerste jaar in Bonn heb doorgebracht. Het belangrijkste is dat ik me als filoloog de methodologische beginselen eigen maak: en waar kan dat beter dan hier? Vooral het begin van de studie, het wennen aan een bepaalde instelling, is het belangrijkste. En ik hoop dat ik Bonn achter me kan laten met het gevoel dat ik rijkelijk heb mogen genieten van wat het te bieden heeft. Het is mijn bedoeling hier ook examen te doen.

En nu jij, lieve Lisbeth, jij hebt vandaag nog geen vriendelijk woord van me gehoord. Je zult je verbazen over het treurig-ernstige gedrag van je broer. Ik zal je de volgende keer alleen maar leuke dingen vertellen. Voor nu groet ik je hartelijk, alsook de lieve tantes.

Het ga u goed, lieve mama.

Uw Fritz

Bonn, Bonngasse 518

[1. Het was niet ongebruikelijk tijdens de studie van universiteit te veranderen.]

Ter voortzetting van de studie filologie is de keuze gevallen op Leipzig, en dat vooral omdat de hoogleraar filologie, Ritschl, die voor Nietzsche in Bonn een leidsman is geworden, in Leipzig wordt benoemd. Voor het eerst wordt in deze brief een thema aangesneden dat alle volgende brieven zal doortrekken: zijn (slechte) gezondheid.

6. Aan Carl von Gersdorff, Göttingen¹

<Bonn,> 4 augustus 1865

Beste vriend. Het is lang geleden dat ik iets van me heb laten horen. Ik wil hier ook helemaal geen excuses voor aanvoeren, maar gewoon mijn vergrijp bekennen. Aldus krijg je nu de nagalm van heel mijn leven te Bonn, dat ik reeds als afgesloten beschouw. Over een week zal ik niet meer hier zijn.

Ik ben er vast van overtuigd dat we elkaar in Leipzig zullen

zien. Ritschl² heeft me gisteren verteld dat hij het verzoek uit Leipzig zal inwilligen en dat hij er met alle plezier naartoe gaat. Hij verheugt zich erop na de woelingen van zijn veelzijdige ambtelijke verplichtingen weer eenvoudig een simpele hoogleraar te worden. [...] Een kleine Bonner kolonie zal met hem mee naar Leipzig verhuizen.

Je moet weten dat ik niet naar Leipzig ga om er filologie te bedrijven, maar hoofdzakelijk om me in de muziek te bekwamen. Daartoe heb ik hier in Bonn volstrekt geen gelegenheid gehad. Het is goed mogelijk dat ik je rond de jaarwisseling heb geschreven dat ik dichten noch componeren wilde. Aan het eerste voorname heb ik mij tot nog toe gehouden—en dat is reden genoeg om te denken dat deze ader is uitgeput—tegen het tweede heb ik pas heel recentelijk gezondigd, namelijk door een lied te schrijven. Ik word een beetje te kritisch om me nog langer illusies te maken over eventueel talent. Daarom probeer ik van lieverlede mijn kritisch vermogen te ontwikkelen.

Mijn beste vriend, hoe leeg en saai zijn al deze berichten. Met evenveel nuchterheid wil ik melding maken van een paar festiviteiten waaraan ik mooie en gelukkige momenten—geluk wordt immers gemeten naar momenten—beleefd heb. Ik wil als eerste het muziekfestival van Köln noemen. Vervolgens het Arndt-festival, waarover je wel in de krant gelezen zult hebben. Het beste was de rede van Sybel³ op de 2de dag.

Ik heb kort geleden een paar rustige, mooie dagen gehad in Bad Ems. Ik ben de laatste weken voortdurend ziek geweest en heb veelvuldig het bed moeten houden, zelfs tijdens die hete dagen; ik lijd aan een hevige reumatiek die vanuit de armen tot in de hals doortrekt, en vandaar tot in de wang en de tanden en die me tegenwoordig elke dag een stekende hoofdpijn bezorgt. Ik ben door deze voortdurende pijn behoorlijk afgemat en ben meestal heel apathisch tegenover dingen die om mij heen gebeuren. De paar dagen dat ik mij beter voelde bracht ik door in Ems. Je kunt je voorstellen hoe weldadig dit stille, behoedzame, diëtische leven, deze altijd frisse en verkwikkende natuur, deze vrolijke, opgeruimde mensen voor me zijn geweest.

Voor de laatste dagen van mijn verblijf in Bonn heb ik ontzettend veel op het programma staan, vooral met betrekking tot de studentenafdeling van de Gustav-Adolfvereniging,⁴ waarvan ik

secretaris ben. Bovendien moet nog een grote stapel brieven afgehandeld worden.

Nu schiet me ineens te binnen dat de Pfortanen zich vandaag weer terugtrekken binnen hun muren. Ach die arme stumpers, die met koude rillingen over de rug voor het eerst weer in het pas gewitte, ongezellige bedehuis afdalen!

[...]

Wat mijn verblijf te Leipzig betreft heb ik het prettige vooruitzicht dat mijn moeder en mijn zuster samen met mij voor een jaar naar Leipzig zullen verhuizen.

Beste vriend, neem me ook deze ongezellige brief niet kwalijk. De hevige steken in mijn hoofd verhinderen elke samenhang. Laten we hopen op een vrolijk weerzien te Leipzig!

Je hartelijk toegenegen,
F.W. Nietzsche

[1. Gersdorff, Carl von (1844-1904): vriend van Nietzsche. 2. Ritschl, Friedrich (1806-1876): klassiek filoloog. 3. Sybel, Heinrich von (1817-1895): historicus. 4. Vereniging ter verbreiding en verdediging van het protestantse geloof, waarvan Nietzsche op aandrang van de familie thuis lid was geworden.]

7. *Aan het convent van het studentencorps 'Franconia', Bonn*

<Leipzig,> 20 oktober 1865

Bij dezen wil ik aan het convent van 'Franconia' meedelen dat ik door toezending van mijn sjerp mijn uittreden kenbaar wil maken. Daarmee komt geen einde aan mijn hoogachting voor de idee van het studentencorps. Ik wil hiermee alleen openlijk verklaren dat mij de huidige verschijningsvorm ervan weinig bevalt. Dit kan voor een deel aan mij liggen. Het is mij moeilijk gevallen het een heel jaar in 'Franconia' uit te houden. Ik beschouwde het als mijn plicht haar van binnenuit te leren kennen. Thans voel ik er me er niet meer mee verbonden. Daarom zeg ik vaarwel. Moge 'Franconia' spoedig het ontwikkelingsstadium waarin ze zich nu bevindt achter zich laten. Moge zij altijd slechts leden tellen met een kranig karakter en van onberispelijk gedrag.

Friedrich Nietzsche

8. *Aan Franziska Nietzsche, Colditz*

<Leipzig, 22 oktober 1865>

Lieve mama, allereerst hoop ik dat deze brief u op het juiste adres in Colditz bereikt. Want misschien is mijn brief net zo ongelukkig als ikzelf en zoekt u overal, zonder u te vinden. Het is een heel druilerige zondagmiddag. De regen druppelt zacht op het zinken dak dat onder mijn twee ramen doorloopt. Er wonen veel mensen rondom mij en ik kan in hun woningen binnenkijken. Louter verdrietige gezichten! En in de tuin, die zich rechts en links van me uitstrekt, is alles geel, verschrompeld, leeg.

Dat is nu mijn wereld! Mijn woning lijkt aanlokkelijk. Wanneer ik er flink in gewerkt heb zal ze ongetwijfeld gezellig worden. Nu is ze mij nog vreemd, als een nieuw pak.

Ik heb hier al veel tegenslag gehad. Waar is mijn bagage gebleven? Ik had jullie nog zo op het hart gedrukt me die zo gauw mogelijk toe te sturen. Maar nee! Jullie hebben gedaan wat jullie konden. Maar iemand heeft alles in het honderd laten lopen. Die vermaledijde spoorwegen, die vermaledijde expediteurs! Ik ben kwaad op de hele wereld, want waar blijven mijn Theognis-papieren?¹ Ach het is al te laat om ze met goed fatsoen in te leveren. En ik heb nog wel zo goed gewerkt en zulke mooie resultaten geboekt!

Morgen beginnen de colleges en ik heb me nog helemaal niet kunnen inrichten. Van verveling slenter ik de hele dag in Leipzig rond, want thuis staren mij de lege muren en de lege kasten aan. Want ook de Oldags, die vermaledijde Oldags hebben nog niets opgestuurd.²

En dat alles zou ik vergeten zijn als ik u gezien had, lieve mama. De hele dag ben ik van het station naar het postkantoor en van het postkantoor naar het station gelopen, maar ik kon niemand vinden. Wat had ik u niet allemaal willen vertellen! Ik had u kunnen bedanken voor de welkome verjaardagscadeaus, die ik voor een deel pas kan gebruiken als mijn woning op orde is. Toch moet u weten dat ik geen handschoenen heb gevonden, evenmin als datgene wat u als 'balsieraden' omschrijft. Behalve het linnengoed zat er in het kistje het geld van tante, de cake, de worst, suiker, koffie, wollen jasje, stropdas en het mooie kopje.

Ook het geld van oom Bernhard kwam pas na drie dagen.

Mijn hospites maken een propere en ordelijke indruk, maar hebben helaas blèrende kleine kinderen. De man is antiquair. Het leven in Berlijn was buitengewoon prettig en genoeglijk. Mushacke senior³ is de vriendelijkste man die ik ooit heb ontmoet. We tutoyeren elkaar. Op mijn verjaardag hebben we op jullie gezondheid champagne gedronken.

Voor nu adieu! Doe oom en tante de groeten, ik zou bijna schrijven 'zonder de betreffenden te kennen', zo weinig hebben we elkaar de laatste jaren gezien.

Fritz

'Blumengasse 4 in de tuin'

[1. Nietzsche schreef een studie over Theognis (Grieks dichter uit het midden van de zesde eeuw v.Chr.), die in het gerenommeerde filologische tijdschrift *Rheinisches Museum* zou worden gepubliceerd. 2. Zijn hospites in Bonn. 3. Vader van zijn studievriend Hermann Mushacke (1845-1905) uit Berlijn.]

9. *Aan Franziska en Elisabeth Nietzsche, Naumburg*

<Leipzig,> zondag 5 november 1865

Lieve mama, lieve Lisbeth, ik heb inderdaad op de kist gewacht en ik was oprecht verheugd toen ze gisteravond eindelijk aankwam. Al met al maakte het niets uit dat ze wat later kwam. Er zijn immers gevallen waarin het nauwkeurige en precieze opsturen van een kist belangrijker en noodzakelijker is dan bij deze zending. Ik had nog voldoende linnengoed en miste eigenlijk alleen vork, mes en borden, maar deze laatste heb ik nog steeds niet.

Uiteindelijk is dit allemaal van geen enkel belang. Ik ben wel blij goeds van jullie te horen over mijn vriend.¹ We hebben het zondag zeer naar de zin gehad in Naumburg en we bedanken jullie voor de hartelijke gastvrijheid.

Dus nu zouden we elkaar voor langere tijd niet meer zien? Ik hoop anders wel dat jullie me bij jullie doorreis door Leipzig zullen komen opzoeken. Ik ben 's ochtends tot kwart voor 11 op

mijn kamer. Zouden jullie 's middags aankomen en met de postkoets van 5 uur verderreizen, laat dan in elk geval een kaart bezorgen in de *Gute Quelle* op de Brühl.

Misschien is het toch te regelen dat jullie voor de opvoering van de prachtige *Johannes-Passion* van Bach overkomen; deze vindt op Boetedag plaats.

We zitten weer in het spoor van het gewone arbeidsritme, mijmeringen, gezwoeg en ontspanning: hoe belangrijk een dag voor me is en hoeveel er in de enge bovenkamers niet beslist wordt of beslist moet worden? Vatten jullie het werkelijk zo licht op, dat hele tegenstrijdige bestaan van ons, waaraan niets duidelijk is behalve dat het onduidelijk is? Het lijkt wel alsof jullie je er met een grap van afmaken. Of vergis ik me? Hoe gelukkig moeten jullie zijn, tenminste als ik het goed zie.

Of maken jullie ook hier weer gekkigheid over: het is de koffer, alleen de koffer waarover hij zich zo opwindt. Hoe naïef! Onnavolgbaar! Maar hoe slecht zouden we elkaar dan begrijpen!

'Doe je plicht!' Goed beste mensen, ik doe die of streef daar althans naar, maar waar houdt ze op? Hoe weet ik wat er allemaal plicht voor me is? En stel nu eens dat ik me voldoende aan die plicht hield, is het lastdier dan meer waard dan de mens, als het preciezer dan deze doet wat ervan verwacht wordt? Heeft men voldoende voor zijn mens-zijn betekend wanneer men heeft voldaan aan de eisen van de omstandigheden? Wie gebiedt ons dan om ons door de omstandigheden te laten bepalen?

Maar als we dat nu eens niet zouden willen, wanneer we zouden besluiten alleen met onszelf rekening te houden en de mensen te dwingen ons maar te nemen zoals we zijn? Wat moeten we dan? Gaat het er dan soms om een zo draaglijk mogelijk bestaan op te bouwen? Van tweeën één, mijn besten: ofwel men doet zijn best en went eraan zo beperkt mogelijk te leven en heeft zijn geestesleven op een zo laag mogelijk pitje gezet en streeft aldus naar rijkdom en de genoogens van de wereld. Ofwel men weet dat het leven een en al ellende is, men weet dat we de slaven van het leven zijn, hoe meer we van het leven willen genieten, en wijst de goede dingen van het leven af, men oefent zich in ont-houding, men is gierig tegenover zichzelf en vol liefde tegenover alle anderen—en wel omdat we medelijden voelen met de deelgenoten van de ellende—kortom, men leeft volgens de strenge voor-

schriften van het oorspronkelijke christendom, niet volgens die van het tegenwoordige, zalvende en verbleekte christendom. Je kunt niet 'meedoen' met het christendom, als het ware terloops of omdat het toevallig in de mode is.

En is het leven nu draaglijk? Jazeker, omdat de last ervan steeds lichter wordt en we niet aan het leven gekluisterd zijn. Het is draaglijk omdat het in dat geval zonder pijn kan worden afge-
worpen.

Vaarwel mijn besten,

Fritz

[...]

[1. Wilhelm Pinder of Gustav Krug.]

Aan het eind van 1865 heeft Nietzsche kennisgemaakt met het werk van Schopenhauer, een gebeurtenis die verstrekkende gevolgen heeft. Deze filosoof zal hem jarenlang ten zeerste bezighouden en beïnvloeden, en zijn belangstelling wekken voor het vak filosofie als zodanig.

10. *Aan Carl von Gersdorff, Görlitz*

Naumburg, 7 april 1866

Beste vriend, er zijn van die momenten waarop men de dingen heel rustig beziet, waarop men met gevoelens van vreugde en verdriet boven het leven staat, zoals die mooie zomerdagen die zich breed en behaaglijk op de heuvels neervlijen, zoals Emerson het zo voortreffelijk beschrijft: dan wordt de natuur volmaakt, naar hij zegt, en wij met haar: dan zijn we vrij van de ban van de altijd wakkere wil, dan zijn we een zuiver, aanschouwend en belangeloos oog.¹ In deze boven alle andere te verkiezen stemming neem ik de pen ter hand om je vriendelijke en gedachterijke brief te beantwoorden. Onze gemeenschappelijke bekommernissen zijn tot een minimum geslonken: we hebben weer eens gezien hoe door een paar pennenstreken, en uiteindelijk misschien wel door de toevallige grillen van een paar individuen, het lot van ontelbaren wordt bepaald;² en ze laten het graag aan de vromen over, voor deze toevallige grillen van hun god dank te zeggen.

Het is goed mogelijk dat deze bespiegeling ons tot lachen stemt wanneer we elkaar in Leipzig zullen ontmoeten

Vanuit mijn allerindividueelste standpunt had ik me al vertrouwd gemaakt met de gedachte van de militaire dienst. Ik wilde me wat vaker losmaken van mijn eentonige werkzaamheden, ik verlangde naar de tegenstrijdigheden van de opwinding, van de woelige levensdrift, van de bezieling. Want hoezeer ik het ook heb geprobeerd, toch is het me met de dag duidelijker geworden dat je zo'n stuk niet zomaar uit de mouw schudt. Ik heb in de vakantie heel veel—relatief—geleerd, en met Theognis ben ik na de vakantie op zijn minst een semester gevorderd. Daarbij heb ik heel wat relevante ontdekkingen gedaan, die een verrijking zullen vormen van mijn quaestiones Theogn.³ [...] Ik verwacht elke dag een brief van dr. Dilthey⁴ uit Berlijn, een leerling van Ritschl, die meer dan wie ook thuis is in Theognis. Ik heb volledig open kaart met hem gespeeld en mijn resultaten niet verzwegen, evenmin als het feit dat ik nog student ben. Ik hoop dat ik, eenmaal terug in Leipzig, flink kan gaan schrijven; ik heb het materiaal zowat bij elkaar. Ik kan overigens niet ontkennen dat ik soms de zin niet begrijp van deze mij door mezelf opgelegde beslommeringen, die me van mijzelf wegvoeren (en van Schopenhauer—wat vaak hetzelfde is) en mij blootstellen aan de kritiek van de mensen en mij misschien wel dwingen het masker te dragen van een geleerdheid die ik niet bezit. Zodra men begint te publiceren, moet men hoe dan ook het een en ander opgeven. Ook heeft het niet ontbroken aan vertragingen en tegenvallers. Zo wilde de bibliotheek van Berlijn mij de Theognis-uitgaven uit de 16de en 17de eeuw niet ter beschikking stellen. Een aantal onmisbare boeken wilde ik door bemiddeling van Roscher⁵ van de bibliotheek van Leipzig loskrijgen. Maar Roscher schreef mij dat hij het niet met zijn geweten overeen kon brengen dat boeken die op zijn naam waren uitgeleend aan anderen ter hand zouden worden gesteld. Overigens geen kwaad woord over deze nauwgezetheid, maar het kwam me wel slecht uit.

Er zijn drie dingen die me plezier en ontspanning verschaffen (zij het te zelden): mijn Schopenhauer, muziek van Schumann en ten slotte eenzame wandelingen. Gisteren dreigde er een imposant onweer, ik vluchtte op een berg in de buurt, 'Leusch' genaamd (misschien kun je mij dit woord verklaren), vond boven